

**НАЦЫЯНАЛЬНАЯ АКАДЭМІЯ НАВУК БЕЛАРУСІ
ІНСТЫТУТ МОВЫ І ЛІТАРАТУРЫ
ІМЯ ЯКУБА КОЛАСА І ЯНКІ КУПАЛЫ**

УДК 811.161.3'42 (043.3) +
821.161.3.09 (092) (043.3)

РУСАК ВОЛЬГА УЛАДЗІМІРАЎНА

**ЭКСПРЭСІЎНЫ СІНТАКСІС
ПРАЗАІЧНЫХ ТВОРАЎ ЯНКІ СПАКОВА**

10.02.01 – беларуская мова

Аўтарэферат дысертацыі
на атрыманне вучонай ступені кандыдата філалагічных навук

Мінск, 2009

Работа выканана на кафедры беларускага мовазнаўства Установы адукацыі
“Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя Максіма Танка”

Навуковы кіраўнік:

Гаўрош Ніна Васілеўна, кандыдат
філалагічных навук, прафесар,
прафесар кафедры, УА “Беларускі
нацыянальны тэхнічны ўніверсітэт”,
кафедра беларускай і рускай моў

Афіцыйныя апаненты:

Паўлоўская Наталля Юр’еўна,
доктар філалагічных навук, прафесар,
прафесар кафедры, УА “Мінскі
дзяржаўны лінгвістычны
ўніверсітэт”, кафедра беларускай
мовы і літаратуры

Міхалевіч Алена Генадзеўна,
кандыдат філалагічных навук, дацэнт,
дацэнт кафедры, УА “Беларускі
дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт
імя Максіма Танка”, кафедра
беларускай мовы і методыкі яе
выкладання

Апаніруючая арганізацыя:

Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт

Абарона адбудзецца “17” красавіка 2009 года ў 14 гадзін на пасяджэнні
Савета па абароне дысертацый Д 01.43.01 пры ДНУ “Інстытут мовы і
літаратуры імя Якуба Коласа і Янкі Купалы Нацыянальнай акадэміі навук
Беларусі” (220072, г. Мінск, вул. Сурганава, д.1, корп. 2; тэл. 284-18-85, e-mail:
inlinasbel@tut.by).

З дысертацыяй можна азнаёміцца ў Цэнтральнай навуковай бібліятэцы імя
Якуба Коласа Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі.

Аўтарэферат разасланы “17” сакавіка 2009 г.

Вучоны сакратар
Савета па абароне дысертацый
кандыдат філалагічных навук

Н.В. Паляшчук

Праблема функцыянавання сінтаксічных адзінак знаходзіцца ў цэнтры ўвагі сучаснай лінгвістыкі. Асаблівую значнасць набывае даследаванне экспрэсіўных сінтаксічных канструкцый – сінтаксічных сродкаў, якія ўдзельнічаюць у перадачы эмоцый, пачуццяў, ацэнак, надаюць паведамленню вобразнасць і выразнасць, дазваляюць эстэтычна і псіхалагічна ўздзейнічаць на рэцыпіента. Розныя аспекты гэтай праблемы сталі аб'ектам увагі вядомых вучоных беларускай і замежнай лінгвістыкі (Г.М. Акімавай, Ш. Балі, Э.М. Берагоўскай, В.У. Вінаградава, В.А. Маславай, Р.Я. Салганіка, А.П. Скавароднікава, Б. Тошавіча, А.І. Яфімава і інш.). Разам з тым многія пытанні застаюцца нявырашанымі: недастаткова даследаваны спосабы і прыёмы стварэння экспрэсіўных сінтаксічных канструкцый, не раскрыты функцыі, якія могуць выконваць экспрэсіўныя сінтаксемны рознага тыпу ў мастацкім тэксце. У сувязі з гэтым аналіз спосабаў выражэння і функцыянавання сродкаў экспрэсіўнага сінтаксісу ў мове твораў асобных пісьменнікаў уяўляецца актуальным. Ён дае магчымасць раскрыць ролю і месца сінтаксічных сродкаў у сістэме сэнсава-эмацыянальнай арганізацыі тэксту, вылучыць і ўлічыць дадатковыя значэнні, якія могуць набываць сінтаксічныя адзінкі рознай структуры ў беларускай мове, назапашвае матэрыял пра стылістычныя рэсурсы мовы, дае каштоўныя звесткі для выяўлення спецыфікі нацыянальнай мовы на сінтаксічным узроўні.

Проза Янкі Сіпакова – прадстаўніка філалагічнага пакалення беларускіх пісьменнікаў, аўтара з арыгінальным мастацкім мысленнем – прадстаўляе багаты і змястоўны матэрыял для аналізу разнастайных адзінак экспрэсіўнага сінтаксісу, што, у сваю чаргу, можа быць выкарыстана для вывучэння сінтаксічнай экспрэсіўнасці і для больш грунтоўнага і шматаспектнага асэнсавання структурна-сінтаксічнай арганізацыі мовы мастацкага твора.

АГУЛЬНАЯ ХАРАКТАРЫСТЫКА РАБОТЫ

Сувязь работы з буйнымі навуковымі праграмамі і тэмамі.

Дысертацыя выканана ў межах навуковых тэм кафедры беларускага мовазнаўства Установы адукацыі “Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя Максіма Танка” “Слова, фразеалагізм, словазлучэнне ў кантэксце” (№ 2002235, 2002–2005) і “Нацыянальная мова і нацыянальная культура: аспекты ўзаемадзеяння”, (№ 20062334, 2006–2010).

Мэта і задачы даследавання. Мэта працы – раскрыць асаблівасці структурнай арганізацыі і семантыка-стылістычнай функцыі сродкаў экспрэсіўнага сінтаксісу, тыповых для праяўнага кантэксту Янкі Сіпакова.

Для дасягнення пастаўленай мэты ў дысертацыі ставяцца і вырашаюцца наступныя задачы:

– выявіць асноўныя рысы прозы Янкі Сіпакова, якія фарміруюць яго ідыястыль на сінтаксічным узроўні;

– вызначыць тыповыя для аўтарскага праявічнага кантэксту сінтаксічныя фігуры як інгерэнтныя экспрэсіўныя адзінкі;

– ахарактарызаваць структурную адметнасць і семантыка-стылістычныя функцыі сінтаксічных фігур у прозе Янкі Сіпакова;

– паказаць асаблівасці функцыянавання простых сказаў як адгерэнтных сродкаў выражэння экспрэсіі ў праявічным кантэксце Янкі Сіпакова;

– устанавіць ролю і месца складаных сказаў у індывідуальна-аўтарскай сістэме адзінак экспрэсіўнага сінтаксісу.

Аб’ект даследавання – мова праявічных твораў Янкі Сіпакова.

Прадмет даследавання – сінтаксічныя сродкі выражэння экспрэсіі.

Выбар аб’екта і прадмета даследавання прадиктаваны нявырашанасцю ў беларускім мовазнаўстве праблемы экспрэсіўнага сінтаксісу і недаследаванасцю мовы праявічных твораў Янкі Сіпакова, якія вылучаюцца надзвычай своеасаблівым, адметным ужываннем сінтаксічных сродкаў выражэння экспрэсіі.

Палажэнні дысертацыі, якія выносяцца на абарону:

1. Спецыфіка сінтаксічнай арганізацыі мовы праявічных твораў Янкі Сіпакова абумоўлена выразнай суб’ектывізацыяй апавядальнай плыні: на першы план вылучаецца не рэчаіснасць, а эмацыянальнае ўспрыняцце і асэнсаванне яе чалавекам – аўтарам ці персанажам. Адпаведна ідыястыль пісьменніка на сінтаксічным узроўні фарміруецца канструкцыямі экспрэсіўнага сінтаксісу, якія здольны максімальна перадаваць складанасць разважанняў, перажыванняў чалавека, яго суб’ектыўныя адносіны да апісанага і дазваляюць уздзеянчаць на духоўную сферу адрасата.

2. У мастацкім кантэксце пісьменніка шырокімі эмацыянальнымі і вобразна-выяўленчымі магчымасцямі валодаюць такія інгерэнтныя сродкі экспрэсіўнага сінтаксісу, як стылістычныя фігуры размяшчэння і перастаноўкі: парцэляцыя, парантэза, абзацавае члянэнне, сегментацыя.

3. Паводле мастацка-эстэтычнага ўздзеяння на чытача адно з асноўных месцаў у сістэме інгерэнтных сінтаксічных сродкаў выражэння экспрэсіі ў праявічнай мове Янкі Сіпакова займаюць сінтаксічныя фігуры павелічэння аб’ёму выказвання – сінтаксічны паралелізм і перыяд. Шырокую, “разгорнутую” форму гэтых канструкцый пісьменнік ужывае для перадачы разнастайных сэнсава-эмацыянальных значэнняў.

4. Проза Янкі Сіпакова вызначаецца стылістычна матываваным выкарыстаннем простых сказаў, кантэкстуальныя групы якіх у творах пісьменніка выступаюць як адгерэнтныя сродкі сінтаксічнай экспрэсіўнасці. Лаканізацыя паведамлення дазваляе вылучыць істотныя дэталі і становіцца

інструментам уздзеяння на інтэлектуальную і эмацыянальную сферы рэцыпіента.

5. Ідыястылю Янкі Сіпакова характэрна шырокае выкарыстанне складаных поліпрэдыкатыўных сказаў з аднароднымі часткамі. У аўтарскім прэзаічным кантэксце такія канструкцыі выступаюць як адгерэнтныя сродкі выражэння экспрэсіі: шматкампанентнасць і разгорнутасць дазваляюць аб'ядноўваць падзеі, факты, з'явы ў адзінае цэлае, ствараць дакладныя мастацкія вобразы.

Асабісты ўклад суіскальніка. Асноўныя палажэнні, выкладзеныя ў дысертацыі, – вынік уласнага даследавання аўтара, выкананага на падставе аналізу і сістэматызацыі сабранага фактычнага матэрыялу (усяго прааналізавана каля 3000 экспрэсіўных сінтаксічных канструкцый), а таксама вывучэння прац беларускіх і замежных даследчыкаў. Артыкулы, у якіх апублікаваны вынікі дысертацыі, напісаны без сааўтараў.

Апрабаваныя вынікі дысертацыі. Асноўныя палажэнні і вынікі даследавання абмяркоўваліся на Міжнароднай навуковай канферэнцыі “Надзённыя пытанні лінгвістыкі (да 75-годдзя прафесара П.У. Сцяцко)” (Гродна, 11 сакавіка 2005 г.), Міжнароднай навуковай канферэнцыі “VII Навуковыя чытанні, прысвечаныя Сцяпану Некрашэвічу” (Гомель, 27 мая 2005 г.), III Міжнароднай навуковай канферэнцыі “Пісьменнік – Мова – Стыль” (Мінск, 29–30 верасня 2005 г.), Міжнароднай навуковай канферэнцыі “Сучасны стан і дынаміка норм беларускай літаратурнай мовы” (Мінск, 24–25 кастрычніка 2006 г.), V Міжнароднай навуковай канферэнцыі (да 80-годдзя прафесара Л.М. Шакуна) “Мова – Літаратура – Культура” (Мінск, 16–17 лістапада 2006 г.), Міжнароднай навуковай канферэнцыі “Граматычны лад беларускай мовы. Шляхі гістарычнага развіцця і сучасныя тэндэнцыі” (Мінск, 29–30 кастрычніка 2007 г.).

Дысертацыя абмяркоўвалася на пасяджэнні кафедры беларускага мовазнаўства Установы адукацыі “Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя Максіма Танка” (21 кастрычніка 2008 г.) і на пасяджэнні праблемнага савета па філалагічных дысцыплінах Установы адукацыі «Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя Максіма Танка» (19 студзеня 2009 г.).

Апублікаванасць вынікаў дысертацыі. Вынікі даследавання адлюстраваны ў 11 публікацыях агульным аб'ёмам 3,84 аўтарскага аркуша, з іх 4 – у рэцэнзуемых перыядычных выданнях (агульны аб'ём 2,3 аўтарскага аркуша), 1 – у зборніку навуковых артыкулаў (0,14 аўтарскага аркуша) і 6 – у зборніках матэрыялаў навуковых канферэнцый (1,4 аўтарскага аркуша).

Структура і аб'ём дысертацыі. Дысертацыя складаецца з уводзін, агульнай характарыстыкі работы, трох глаў, заключэння, бібліяграфічнага спіса, які ўключае спіс выкарыстаных крыніц (274 пазіцыі), спіс крыніц

ілюстрацыйных прыкладаў (12 пазіцый), спіс публікацый суіскальніка (11 пазіцый). У дысертацыі змешчана адна дыяграма. Агульны аб'ём даследавання складае 129 старонак, з іх 107 старонак займае асноўны тэкст.

АСНОЎНЫ ЗМЕСТ ДЫСЕРТАЦЫІ

Ва *ўводзінах* абгрунтоўваецца актуальнасць даследавання сродкаў экспрэсіўнага сінтаксісу ў праяўным тэксце, раскрываецца ступень асвятлення праблемы ў работах лінгвістаў, пералічваюцца прымененыя ў працы метады і прыёмы інтэрпрэтацыі моўных фактаў.

Першая глава **“Праблема сінтаксічнай экспрэсіўнасці мастацкага тэксту ў лінгвістычных даследаваннях”** уключае два раздзелы.

У раздзеле *1.1 “Экспрэсіўнасць як катэгорыя лінгвістыкі: сутнасць, асноўныя канцэпцыі”* зроблены агляд навуковых падыходаў да вызначэння сутнасці экспрэсіўнасці. Адзначаецца, што катэгорыя экспрэсіўнасці – адна з найбольш неакрэсленых і мнагазначных у лінгвістыцы. Адны даследчыкі разглядаюць яе як аднакампанентную з’яву, атаясамліваючы з эмацыянальнасцю, інтэнсіўнасцю ці ацэначнасцю. Другія – лічаць экспрэсіўнасць многакампанентнай катэгорыяй і ў якасці яе састаўных частак разглядаюць розныя з’явы: эмацыянальнасць і выразнасць, вобразнасць і ацэначнасць і г.д. Аналіз суадносін паміж паняццем *экспрэсіўнасці*, з аднаго боку, і такімі паняццямі, як *эмацыянальнасць*, *эматыўнасць*, *вобразнасць*, *выразнасць*, *канатацыя*, *ацэначнасць*, з другога, дазваляе найбольш апраўданым лічыць падыход да экспрэсіўнасці як многакампанентнай катэгорыі, у адносінах да якой усе астатнія пералічаныя з’явы выступаюць ў якасці састаўных частак. Пры гэтым пад эмацыянальнасцю ў дысертацыі разумеецца здольнасць моўнага сродку выражаць разнастайныя эмацыянальныя рэакцыі, пад эматыўнасцю – лінгвістычная характарыстыка тэксту як сукупнасці моўных сродкаў, здольных выклікаць у рэцыпіента пэўныя эмоцыі. З паняццем выразнасці звязваецца, перш за ўсё, фармальна-арганізацыя выказвання з мэтай узмацнення эмоцый, эстэтычнага ўздзеяння. Вобразнасць разглядаецца як здольнасць моўных сродкаў надаваць паведамленню вобразна-выяўленчы характар. Канатацыя тлумачыцца як дадатковае адценне сэнсу, а ацэначнасць як здольнасць моўных сродкаў выражаць станоўчыя ці адмоўныя адносіны таго, хто гаворыць, да прадмета маўлення.

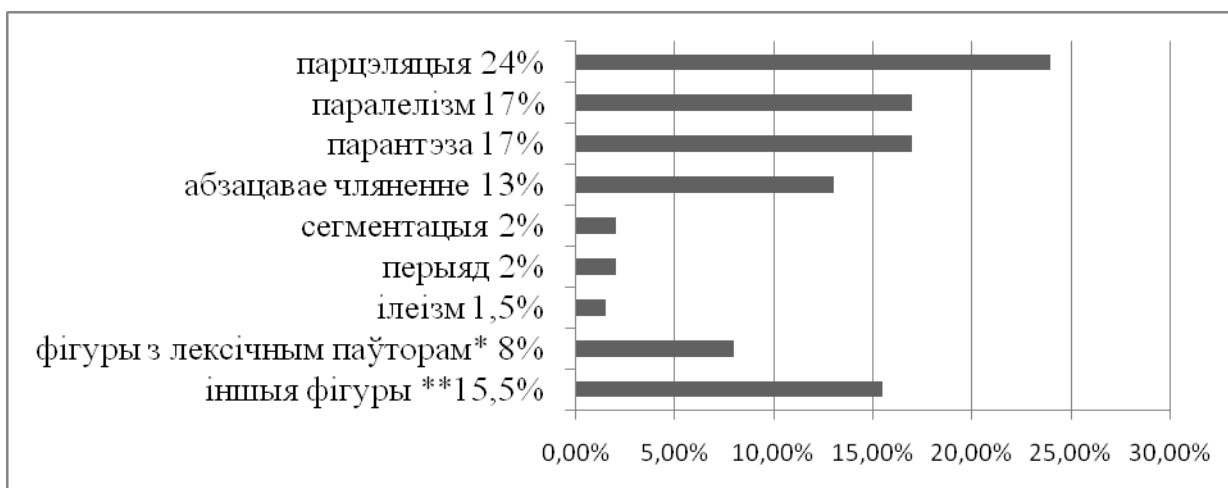
У раздзеле *1.2 “Структурна-сінтаксічная арганізацыя мастацкага твора і экспрэсіўнасць”* адзначаецца, што экспрэсіўнасць – адна з асноўных уласцівасцей мастацкага тэксту. Гэта абумоўлена сумяшчэннем у камунікатыўнай пазіцыі мастака слова некалькіх пачаткаў: імкненнем паведаміць пра пэўныя падзеі і з’явы, рэалізаваць свае эмоцыі, перажыванні і ўздзейнічаць на адрасата. У сучасным мовазнаўстве падкрэсліваецца значны экспрэсіўны патэнцыял сінтаксісу твораў мастацкай літаратуры. Рознымі

даследчыкамі прапануюцца разнастайныя дэфініцыі сінтаксічнай экспрэсіўнасці. У дысертацыі за аснову ўзята вызначэнне Э.А. Трафімавай: “Сінтаксічная экспрэсіўнасць – здольнасць сінтаксічных структур мець эмацыянальную накіраванасць ці служыць сродкам лагічнага ўзмацнення выяўленчасці, выразнасці, вобразнасці”.

У сістэме экспрэсіўных сінтаксічных адзінак вылучаюцца моўныя сродкі, у якіх першапачаткова закладзены экспрэсіўна-выяўленчыя якасці (*інгерэнтныя*), і канструкцыі, якія набываюць экспрэсію толькі ў пэўным кантэксце дзякуючы майстэрству пісьменніка (*адгерэнтныя*). Да інгерэнтных сродкаў экспрэсіўнага сінтаксісу адносяцца сінтаксічныя фігуры – спосабы сінтаксічнай арганізацыі маўлення, якія ўжываюцца найперш у межах фразы і рэалізуюць экспрэсіўныя якасці выказвання. У якасці адгерэнтных сродкаў экспрэсіўнага сінтаксісу ў сістэме мастацкага твора могуць выступаць сказы, разнастайныя паводле будовы, мэты выказвання і інтанацыі, асаблівасці сувязі паміж сказамі, рытміка-інтанацыйная арганізацыя тэксту, спосабы перадачы чужога маўлення і іншыя сінтаксічныя сродкі і прыёмы, якія дазваляюць пісьменніку дасягнуць пэўнага эмацыянальнага і вобразна-выяўленчага эфекту.

Другая глава “**Інгерэнтныя экспрэсіўныя сродкі сінтаксісу ў прозе Янкі Сіпакова**” прысвечана аналізу фігуратыўных канструкцый, тыповых для аўтарскага празаічнага кантэксту. Прыводзіцца дыяграма, якая ілюструе склад сістэмы стылістычных фігур у прозе Янкі Сіпакова (гл. малюнак 1).

Малюнак 1 – Стылістычныя фігуры ў прозе Янкі Сіпакова

*анафара, эпіфара, сімплака, стык, кальцо, паліптот;

**антытэза, апазіяпезіс, градацыя, гемінацыя, інверсія, полісіндэтон, асіндэтон, эліпсіс, хіязм, рытарычныя фігуры, маўленча-дыялагічныя фігуры.

Колькасныя падлікі разнастайных фігур, зафіксаваных у творах пісьменніка, дазволілі вылучыць у якасці тыповых фігуры размяшчэння і

перастаноўкі (парцэляцыя, парантэза, абзацавае члянне, сегментацыя) і фігуры павелічэння аб’ёму выказвання (сінтаксічны паралелізм, перыяд).

Другая глава складаецца з двух раздзелаў.

У раздзеле 2.1 “**Фігуры размяшчэння і перастаноўкі як экспрэсіўныя элементы аўтарскага праявічнага кантэксту**” разглядаюцца асаблівасці функцыянавання фігур, заснаваных на незвычайнай расстаноўцы слоў і словазлучэнняў ці на парушэнні граматычнага парадку і сінтаксічнай цэласнасці выказвання. Раздзел уключае чатыры падраздзелы.

У першым падраздзеле аналізуецца структура і функцыянальная накіраванасць парцэляваных канструкцый. У мове твораў Янкі Сіпакова парцэляцыя – тыповы спосаб афармлення праявічнага радка. У аўтарскім кантэксце шырока ўжываюцца разнастайныя структурныя тыпы парцэляваных канструкцый: **аднаслоўныя і многаслоўныя**: *І ў аазісе, аказваецца, усё, як і ўсюды. Звычайна* (“Аазісы”); *У пустыні няма, на што прысесці. Апрача сваіх ног* (“Аазісы”); **адзіночныя і “ступеньчатыя”** (калі да базавай канструкцыі далучаецца некалькі парцэлятаў): *Будзь здароў, дружа! Прывітанне тваёй Украіне. Ад маёй Беларусі* (“Паштоўкі ў Кіеў”); *Аднак была ў яго [Тараса Шаўчэнкі – В.Р.] і свая хата. У сэрцы. У душы. Ва ўяўленні. Намалёваная. Белая-белая. З разна́сцэжанымі вокнамі – і таму крылатая* (“Хата”).

Найчасцей у выглядзе парцэлятаў пісьменнік афармляе даданыя члены сказа: **азначэнні**: *Трон вярхоўнага патрыярха і каталікоса ўсіх армян Вазгена Першага. Перламутравы і недасяжны* (“Варзоб”); **дапаўненні**: *Хораша тады, не ўключаючы святла, у цёмным пакоі сядзець вось так ля акна і рассеяна глядзець на вуліцу, дзе яшчэ светла. І думаць. Пра нешта сваё, заповітнае* (“Даверлівая зямля”); **акалічнасці**: *Вязні інквізітарскіх адзіночак пры выхадзе з турмы слепнуць ад сонца. Назаўсёды* (“Ціхая Акіянія”). У асобных выпадках аўтар парцэлюе **дзеяннікі**: *А ад Сангачы асталася толькі добрая памяць. І вочы* (“Па зялёную маланку”); **выказнікі і часткі састаўных выказнікаў**: *Як выглядае натуральнае муміё? Чорная такая з бураватым адценнем кропля. І пахне хвойй* (“Аазісы”); *Было яшчэ вельмі рана. І вельмі холадна* (“Дажджом”); **часткі складаных сказаў**: *Кветкі ён [Уладзівасток – В.Р.] звязвае ў снапы і носіць іх на каромыслах... Як у нас носяць ваду* (“Ціхая Акіянія”).

У творах Янкі Сіпакова парцэляваныя канструкцыі ўжываюцца з выяўленчай (50%), характаралагічнай (30%), эмацыянальна-выдзяляльнай (20%) функцыямі. **Выяўленчую функцыю** парцэляцыя выконвае тады, калі пры яе ўдзеле адбываецца мастацка-вобразная канкрэтызацыя апісанага (парцэляты акцэнтуюць увагу на дэталях, значных з пазіцыі аўтарскага бачання і ўспрымання): *Арцюхі – гэта сад садоў. Самотных і пакінутых* (“Сады”); *Гадоў дваццаць таму ўскінуўся сюды пажар. У самае лета, у самую сухмень, у самы руплівы час – калі ўсе былі ў полі* (“Акно, расчыненае ў зіму”).

Характаралагічная функцыя парцэляцыі заключаецца ў імітацыі (узнаўленні) маўленчай манеры суб'екта паведамлення (аўтара, апавядальніка) ці персанажа. У творах Янкі Сіпакова гэтая функцыя рэалізуецца ў разнастайных кантэкстах.

Па-першае, у гутарковым маўленні персанажаў (10% ад агульнай колькасці зафіксаваных парцэлятаў): *Што ў вёску! У нас у горад [мядзведзь – В.Р.] прыйшоў. У самы цэнтр. Раніцаю* (“Ціхая Акіянія”). Выкарыстанне парцэляцыі перадае фрагментарнасць гутарковага маўлення, пэўную самастойнасць частак сказа, бо размоўцу даводзіцца на хаду падбіраць найбольш дакладныя і значныя ў камунікатыўным плане моўныя сродкі, папраўляць, удакладняць сказанае.

Па-другое, у маўленні аўтара-апавядальніка (15% парцэлятаў): *А прымусяць іх [герояў – В.Р.] перазнаёміцца між сабою – асоб, якія да гэтага нічога не ведалі адзін пра аднаго. Разгаварыць іх. І каб ім было цікава. І сам-насам. І з табою – чалавекам, які адважыўся ўзнавіць іх з небыцця, адважыўся нарадзіць іх і даць ім нармальнае жыццё ў прасторы* (“Як птушкі ў лёце”). У такіх выпадках парцэляцыя стварае ілюзію непасрэднага фарміравання і паступовага разгортвання аўтарскай думкі.

Па-трэцяе, у кантэкстах з няўласна-простай мовай: *Маці <...> ўзрадавалася: як хораша, што <...> яна зноў набачыць сваё дарагое дзіця. Хаця, якое ўжо гэта дзіця! Дзімачку ж таксама хутка сорака гадкоў будзе. Зімою. Зімою ж яна яго нарадзіла. У партызанах. Пад самую вясну ўжо* (“Трава ў расе”). У такіх выпадках парцэляцыя дазваляе ў межах аўтарскага выкладу перадаваць своеасабліvasць арганізацыі маўлення герояў.

Эмацыянальна-выдзяляльную функцыю парцэляцыя выконвае тады, калі выступае сродкам узмацнення эмацыянальнага элемента ў семантыцы выказвання: *Вось яна [яблыня – В.Р.], кісла-салодкая. Ёй падавай усё! І адразу! І цалкам! Не задумваючыся* (“Сады”).

У праявічым кантэксце Янкі Сіпакова надзвычай адметныя выпадкі вынясення парцэлятаў у асобныя абзацы, выкарыстання некалькіх парцэлятаў у межах невялікага выказвання, ужывання *ступеньчатай* парцэляцыі: *Хто ж на-сапраўднаму адказаў за Чарнобыль? За раскулачванне? За салавецкія ці калымскія лагеры? За непerspектыўныя вёскі? За перакідку рэк? За Салігорск, Наваполацк, Магілёў?* (“Узятка з маўчання”).

У другім падраздзеле даследуюцца будова і функцыянальнае прызначэнне парантэтычных канструкцый – уставак, граматычна не звязаных з членамі сказа, якія выконваюць сэнсавую, экспрэсіўную функцыі і ўносяць у асноўнае выказванне дадатковыя паведамленні, удакладненні, тлумачэнні.

Парантэтычныя канструкцыі ў творах пісьменніка маюць разнастайную будову і сінтаксічна адпавядаюць: **устаўным словам:** *Што такое Каракумы,*

разумееш вось тут, у аазісе, успомніўшы раптам, што такія аазісы займаюць у Туркменіі ўсяго толькі адзін – **адзін!** – працэнт плошчы (“Аазісы”); **устаўным словазлучэннем:** *Барханнае поле ўразіла вышынёю барханаў – сапраўдныя горы!* – чысцінёю жоўтага колеру, плаўнасцю ценяў і ліній (“Аазісы”); **устаўным сказам:** *І асмялелі ўжо да таго, што Толя Круцікаў, самы рашучы сярод нас (а што ён, зубрэвіцкі малец, адважны – не сумнявайцеся: вырашыў чамусьці самадумам, што абавязкова павінен скончыць філасофскі факультэт Маскоўскага ўніверсітэта імя Ламаносава, і скончыў гэты факультэт!) падступіўся да Уладзіславы Францаўны, мусіць, з самым балючым пытаннем (“Сцежкаю Зубрэвічы – Ляўкі”).*

Парантэтычныя канструкцыі, якія адпавядаюць устаўным словам і словазлучэнням, у аўтарскім маўленні выступаюць як прыём, пры дапамозе якога пісьменнік падкрэслівае тое, што можа застацца незаўважаным чытачом, і тое, што выклікае эмацыянальнае ўзрушэнне: *І Аўгіння пачала — сама, сваімі рукамі — рэзаць дужа рахманых і свойскіх нясушак, якімі яна і цешылася, <...> з якімі ўмела нават і пагаварыць...* (“Бывайце, Вясёлыя Скакухі”).

У якасці тыповага экспрэсіўнага прыёму разглядаюцца клічныя парантэтычныя канструкцыі (яны складаюць 20% ад агульнай колькасці зафіксаваных уставак). У мастацкім кантэксце такія ўстаўкі ўжываюцца для перадачы эмацыянальных ацэнак, рэакцый аўтара і яго герояў на тое, пра што гаворыцца: *Ён [Радаслаў – В.Р.] таксама ганарыўся зараз сваім парадом: як гэта здорава, што партызаны – аж дваццаць тысяч лясных мсціўцаў! – адразу ж пасля вызвалення Мінска горда прайшлі каля яго руін, якія яшчэ пахлі пажарам <...>* (“Партызанскі парад”).

Адметнасць стылю Янкі Сіпакова – шырокае выкарыстанне парантэтычных канструкцый, якія перадаюць “чужое” маўленне (25% зафіксаваных выпадкаў). У творах пісьменніка выразна вылучаюцца два віды ўставак з чужаслоўем. Па-першае, канструкцыі з простаай мовай (са словамі аўтара і без іх): *Яны [хлопцы – В.Р.] былі вельмі ж ужо валасатыя (Андрэй жартаваў: “Як дзеўкі – і вушэй не відно”), галодныя і дужа стомленыя* (“Усе мы з хат”). Па-другое, канструкцыі з няўласна-простаай мовай, якія, як правіла, перадаюць перажытае, але нявыказанае і такім чынам дапамагаюць атрымаць больш поўнае ўяўленне пра думкі герояў у той ці іншы момант: *Таня пачырванела да вушэй – ёй ад гэтага стала аж гарача, і з сораму – яе, бачыце, купляюць! – яна не ведала, куды падзець вочы* (“Знаёмыя жнівеньскія сны”).

Парантэза – гэта і сродак, які дазваляе пісьменніку ў межах аднаго сказа выступіць адначасова і як суб’ект маўлення, і як назіральнік-аналітык, паколькі ўстаўкі – гэта ацэнкі-характарыстыкі да аднаго з кампанентаў асноўнага паведамлення: *Тут жа, нібы на імправізіраваным канцэрце мастацкай самадзейнасці, я праслухаў на беларускай мове (цудоўныя пераклады!)*

«Інтэрнацыянал» і «Марсельезу» (“Па зялёную маланку”).

Стылістычна матываванае выкарыстанне ў творах Янкі Сіпакова выяўляюць выказванні, у структуру якіх уваходзіць адразу некалькі дадатковых паведамленняў, а таксама ўстаўкі развітай і складанай будовы: *Нават у сям'і пляменніцы – той, якая яшчэ дзіцём ехала з ім [Алегам – В.Р.] тады, калі ён пазнаёміўся з Тоняю, і якая, ён і не заўважыў калі, вырасла, стала дарослаю (гэтак жа, як і пляменнік – раней Алег прыезджаў да сястры, браў электрабрытву, што заўсёды ляжала на адным месцы, а тады неяк прыехаў, цап – а брытвы няма. “Дзе яна?” – “Коля ўзяў”. Во яно што! Аказваецца, і Коля ўжо вырас: голіцца!) – дык вось, гасцюючы неяк у гэтай пляменніцы, ён падумаў пра тое ж (“Жыві як хочацца”).* Такія канструкцыі падкрэсліваюць сэнсавую значнасць дадатковай інфармацыі, даюць пісьменніку магчымасць зрабіць адступленне ў апісанні падзеі, надаюць апавяданню натуральнасць, ствараючы ўражанне “жывой” гутаркі, калі аўтар ці яго героі адступаюць ад асноўнага паведамлення, каб падзяліцца з чытачом-суб'яседнікам успамінамі, выкліканымі самім выказваннем.

Трэці падраздзел прысвечаны даследаванню экспрэсіўных магчымасцей падзелу звышфразавых адзінстваў на невялікія сказы-абзацы. Выяўлена, што дробнае абзацавае члянэнне ўжываецца для павышэння эмацыянальнасці кантэксту, яно высвечвае ўзрушэнне пісьменніка, выяўляе эмацыянальны настрой апавядальніка:

Прыгожа, хораша і спакойна...

Здавалася б толькі радавацца. Ты займаешся любімай працаю, пра якую марыш увесь год, – косіш.

Радуйся!

Каля цябе рупліва бегаюць па пракосах плісіцы, якіх ты пахаваў яшчэ вясною.

Радуйся! (“Птушкі”).

Ланцужкамі міні-абзацаў Янка Сіпакоў карыстаецца пры афармленні разважанняў, як уласных, аўтарскіх, так і сваіх герояў. Суб'ектыўнае члянэнне адлюстроўвае паступовае фарміраванне думак, стварае ілюзію глыбока роздуму, надае кантэксту філасофскае гучанне:

Хто ж ты ёсць, чалавек?

Як з'явіўся і для чаго існуеш?

Ты ўпрыгожанне зямлі ці, наадварот, – яе ганьба і цвіль?

Маленькі ў макракосмасе і вялізны ў мікракосмасе? (“Узятак з маўчання”).

Шэрагам аднасказавых абзацаў пісьменнік карыстаецца і пры апісанні пэўных падзей і дзеянняў. Раздзяленне падзеі на асобныя этапы дазваляе дасягнуць разнастайных стылістычных эфектаў. У залежнасці ад характару

зместу можа ўзнікаць уражанне паступовага перанясення ўвагі апавядальніка з аднаго дзеяння на другое ці, наадварот, уражанне рэзкай змены “кадра”:

Паранены мамант, якога злавала, раздражняла, непакоіла гэтая рана, вельмі жвава, што нязвыкла для такой гары, павярнуўся да Хуткіх Ног...

І вось тады лавец выразна зразумеў, што не паспее ўцячы.

І тады маланкава кінуўся да мамантавай нагі і вярнуўкай з крапіўных валокнаў прывязаўся да яе.

І тады крамянёвым нажом распароў яму жывот.

І тады, калі вярнуўка парвалася, спінаю ўпаў велікану пад ногі (“Хуткія Ногі”).

Вылучэнне асобных сказаў у звышфразавым адзінстве ў самастойныя абзацы павышае выразнасць маўлення, узмацняе кантрастнасць з’яў пры супрацьпастаўленні, падкрэслівае нечаканасць ці значнасць дзеяння:

Якраз тут, у Друцку, князь Вітаўт каралю Ягайлу жонку сватаў. Яны, едучы са Смаленска <...>, заехалі ў Друцк да князя Сямёна Дзмітравіча. На абедзе ў князя яны ўбачылі дзвюх яго пляменніц – Васілісу Бялуху і Соф’ю. Ягайлу спадабаліся дзяўчаты, і ён напросіў малодшую, Соф’ю, за сябе замуж <...>.

Было тады каралю Ягайлу семдзесят гадоў (“Паміж сонцам і дажджом”).

Заслугоўваюць увагі сінсемантычныя монакампанентныя абзацы ў абсалютным пачатку твора: *З ёю нешта рабілася* (“Паморак”); *Яго вачам зрабілася раптам светла-светла* (“Пыл пад нагамі”). Такое “адхіленне” ад правіл пабудовы паведамлення (бо звычайна ў зачыне тэксту ці ЗФА знаходзіцца аўтасемантычны сказ) адносіцца да стылістычнай фігуры, якая называецца *ілеізм*. У спалучэнні з суб’ектыўным абзацавым члянэннем ілеізм – эфектыўны сродак актуалізацыі ўвагі чытача.

У чацвёртым падраздзеле вызначаецца функцыянальная накіраванасць сегментаваных канструкцый. Адзначаецца, што ў якасці сегмента ў прозе Янкі Сіпакова часцей за ўсё выступае назоўны тэмы: *Талент кіраўніка і талент творцы*. Яны шмат дзе супадаюць, але часам і ўзаемавыключаюцца: *або той, або гэты* (“Як птушкі ў лёце”). Іншы раз ў пазіцыі назоўнага тэмы пісьменнік ужывае інфінітыў ці інфінітыўнае словазлучэнне: *Умець слухаць чалавека...* *Які гэта патрэбны, неабходны пісьменніку талент!* (“Як птушкі ў лёце”).

Сегментаваныя канструкцыі ўжываюцца аўтарам як сродак актуалізацыі ўвагі чытача (сегментаваныя адрэзкі маўлення набываюць пэўную структурную самастойнасць і разам з гэтым вылучаюць тыя аб’екты паведамлення, якія ўяўляюцца пісьменніку найбольш значнымі): *Агрэсіўнасць*. *Выходзіць, яна можа існаваць не толькі сама па сабе, а яшчэ як адна з магчымасцей атрымаць радасць <...>* (“Узятак з маўчання”) і як прыём, пры дапамозе якога перадаецца суб’ектыўнае стаўленне аўтара да інфармацыі, выяўляецца пазіцыя апавядальніка: *Сляды на пяску*. *Якія гэта дзівосныя ўзоры! І як прыемна іх разглядаць, чытаць!* (“У сабакі на хвасце”).

У прозе Янкі Сіпакова вылучана два тыпы назоўнага тэмы: прадметны і слоўны. Пры дапамозе першага пісьменнік прыцягвае ўвагу чытача да таго, што абазначана словам (да з’яў, прадметаў, паняццяў, асобы чалавека): *Мутацыя... Яна спараджае гігантызм у дрэў і жывёл* (“Одзіум”); пры дапамозе другога – засяроджвае чытацкую ўвагу на самім слове (яго гучанні, напісанні, лексічным значэнні): *Абарона і забарона. Усёй розніцы між імі – адна літара. Але затое якая яна магутная і бязлітасная, гэтая літара!* (“Узятак з маўчання”).

Назоўны тэмы пісьменнік звычайна аддзяляе ад наступнага сказа кропкай. Аднак калі аўтару неабходна стварыць уражанне ўзрушанасці, перадаць свой роздум, надаць сегментаванай канструкцыі асаблівую выразнасць, ён ужывае шматкроп’е, вылучае назоўны тэмы ў самастойны абзац:

Крокі... Крокі... Крокі...

Раніцаю, у яшчэ не растрывожанай цішыні, яны гучалі асабліва выразна (“Ціхая Акіянія”).

Раздзел 2.2 “*Фігуры навелічэння аб’ёму выказвання ў сістэме экспрэсіўных сінтаксічных сродкаў праяўкі*” прысвечаны аналізу тыповых для аўтара экспрэсіўных сінтаксічных канструкцый, пабудаваных на аснове паўтору разнастайных адзінак маўлення, і ўключае два падраздзелы.

У першым падраздзеле даследуюцца структура і функцыянаванне канструкцый з сінтаксічным паралелізмам. У прозе пісьменніка шырока прадстаўлены паралельныя **часткі складанага сказа** (25% ад агульнай колькасці паралельных канструкцый): *Без сэрца, хоць рэч і будзе напісана, яна нікога не зможа ўсхваляваць; хоць героі і будуць народжаны, яны ніколі не змогуць стаць жывымі* (“Наталенне смагі”); паралельныя **простыя сказы** (25%): *Літаратура – паліклініка, а не бальніца. Пісьменнік – доктар, але не хірург* (“Як птушкі ў лёце”) і структурна аднатыпныя **складаныя сказы** (40%): *Ішоў час, а яны не бачылі часу. Вакол віравала жыццё, а яны не заўважалі яго* (“Лета з мятлушкай”).

Выяўлена, што 80% сінтаксічна паралельных канструкцый у творах Янкі Сіпакова – гэта канструкцыі з т.зв. частковым паралелізмам (з рознай колькасцю членаў). Пры гэтым у асобныя канструкцыі або **ўключаюцца** члены, якія не маюць адпаведнікаў у іншых канструкцыях (няпоўны паралелізм з развіццём), або некаторыя члены **апускаюцца** (няпоўны паралелізм з усячэннем): *Не пашанцавала нам з гэтай цудоўнай зямлёю. Не пашанцавала нам і з гэтымі працалюбівымі, клапатлівымі, добрымі, спагадлівымі людзьмі* (“Наталенне смагі”).

У праяўным кантэксце пісьменніка паралелізм выражае эмацыянальнасць аўтарскага паведамлення: *Мой народ – гэтакі ж, як і ўсе іншыя народы на зямлі. Мая мова – такая ж, як і ўсе тры тысячы даследаваных моў на планеце* (“Наталенне смагі”); ужываецца для інтэнсіфікацыі пытання: *Ці не цябе гэта папярэдзвалі: “Каханне ў нас забаронена”? Ці не цябе гэта перасцерагалі: “Не*

пажадай жонкі бліжняга свайго”? (“Клетка”); выступае як прыём інтымізацыі маўлення пісьменніка: *Гаварыць з незнаёмым чалавекам, які разумее цябе, – асалода. Маўчаць з блізкім чалавекам, які таксама разумее цябе, – яшчэ большая асалода* (“Як птушкі ў лёце”); выкарыстоўваецца для пераканання і доказу: *Дрэнна мне ў жыцці, горды мужчына. Няўтульна і няўпэўнена мне ў жыцці, горды мужчына. Адзінока і непрыкаяна мне ў жыцці, горды мужчына* (“Лета з мятлушкай”); з’яўляецца дадатковым сродкам выражэння працяглага дзеяння: *Міналі дні і ночы, а ён не заўважаў іх. Міналі тыдні і месяцы, а ён не адчуваў гэтага* (“Яма”); ужываецца пры параўнанні, паколькі на фоне сінтаксічна паралельных канструкцый падабенства і адрознення апісаных з’яў праяўляюцца больш ярка: *А вось мой сімвал – ясень. Сімвал жа тваёй поўначы – елка. Бачыш, якія мы розныя, якія ў нас розныя сімвалы. Твае лясы – яловыя, цёмныя. А мае – ясеневыя, светлыя* (“Лета з мятлушкай”); садзейнічае аб’яднанню асобных частак выказвання ў кантэкстах з разгорнутымі характарыстыкамі фактаў, прадметаў, з’яў: *Купала – гэта яшчэ непаўторны нацыянальны тэатр <...>. Купала – гэта яшчэ своеасаблівая школа перакладу <...>. Купала – гэта яшчэ і сімвал дружбы народаў <...>* (“Пашана”).

Своеасаблівую экспрэсію ў творах Янкі Сіпакова набывае камбінаванае спалучэнне сінтаксічнага паралелізму з іншымі стылістычнымі фігурамі (анафарай, эпіфарай, сімплакай, паліптотам, рытарычным пытаннем): *Хіба можна бачыць, не гледзячы? Хіба можна чуць, не слухаючы? Хіба можна гаварыць, не адкрываючы рота?* (“Узятка з маўчання”).

У другім падраздзеле аналізуецца індывідуальна-аўтарскае выкарыстанне перыяду. У творах Янкі Сіпакова перыяд найчасцей (у 60% выпадкаў) уяўляе сабой складаназалежны сказ, у якім галоўнай часцы падпарадкоўваюцца некалькі даданных аднаго віду: *Праўда, ён [Верасоўскі – В.Р.] з самага пачаткуразумеў, што гнаць гэтулькі жывёлы – каля васьмісот галоў! – на абрабаванаму, разбуранаму, галоднаму, толькі што вызваленаму краю, дзе яшчэ шныраць розныя банды, дзе на дарогах бадзяюцца паліцаі і іншыя прыслужнікі гітлераўцаў, дзе ў лясах хаваюцца астаткі нямецкіх армій, дзе табуняцца і гайнямі шаптаюць асмялелыя і ачмурэлыя ад чалавечыны ваўкі, – зусім не лёгкая прагулка, а цяжкая і нават небяспечная праца* (“Пыл пад нагамі”).

Для індывідуальнай творчай манеры пісьменніка характэрна ўжыванне перыяду як своеасаблівага ўступу да развіцця сюжэта. У абсалютным пачатку твора такія разгорнутыя канструкцыі паказваюць на час, месца і разнастайныя ўмовы развіцця асноўнай сюжэтнай лініі, ствараюць фон, на якім адбываецца завязка асноўнага дзеяння: *Калі разышліся нарэшце госці, калі з музыкаю пайшоў дадому, у суседнюю вёску, Мяходзька-гарманіст <...>; калі вярнуўся назад Дзіма і, смеючыся, сказаў, як Грыша не пазнаў свае хаты <...>; калі*

пайшла нарэшце і Мішчыха <...>, яны засталіся траіх – Дзіма, Андрэй Паўлавіч і яна, баба Вера, ці, як усе яе завуць тут, у вёсцы, Лётчыха – віноўніца сённяшняга свята (“Трава ў расе”).

Рытмічнасць, меладычнасць перыядаў, якая з’яўляецца вынікам своеасаблівага, аднатыпнага афармлення іх кампанентаў, у многіх творах Янкі Сіпакова садзейнічае перадачы паэтычнага настрою: **І якая б сабе на вуліцы ні была непагадзь, і які б сабе дождж ні барабаніў у тваё цёмнае і заплаканае восеньскае акно, і які б у цябе ні быў паганы настрой, і хто б цябе ні пакрыўдзіў так, што, здаецца, ад абразы зненавідзіш усю зямлю і ўсіх людзей на ёй, але ўсё роўна, як трывожна і радасна заб’ецца сэрца, калі ты пасля доўгай ростані са сваім пісьмовым сталом, зноў сядзеш за яго і ўзрадуешся, што навокал цябе, як і раней, – твае любімыя кнігі, пачатыя рукапісы, ручкі, алоўкі <...>** (“Як птушкі ў лёце”).

У большасці зафіксаваных выпадкаў (60%) перыяды пісьменніка адпавядаюць такому тыпу маўлення, як апавяданне. Яны дазваляюць сцісла пераказваць вялікія эпізоды, у эканомнай форме перадаваць колькасна значны змест, тым самым характарызуюць пэўны прамежак часу з пазіцыі яго насычанасці падзеямі, падкрэсліваюць дынамічнае ці, наадварот, запаволенае працяканне падзей: **Пакуль я шукаў брыгадзіра, аднаногага Дзямідзьку <...>; пакуль ён <...> дазволіў узяць нарэшце кульгавага Шнэля, адбітага ў немцаў жарабка <...>; пакуль я дачакаўся Халадзёнка, які загадваў усёю вупражжжу; пакуль запрагаў; пакуль, пад’ехаўшы пад Рагатунову хату, чакаў Рамана <...>, – раніца троху пасвятлела, але пакуль не саступіла дарогу дню: снег, хоць і белы, яшчэ цьмяна, нібы воблакі, нашатырыўшыся ад марозу, шарэў на вуліцы, на стрэхах...**(“Крыло цішыні”).

Трэцяя глава “Адгерэнтныя экспрэсіўныя сродкі сінтаксісу ў прозе Янкі Сіпакова” складаецца з двух раздзелаў.

У раздзеле 3.1 “Экспрэсіўнае функцыянаванне кантэкстуальнай групы простых сказаў” адзначаецца, што ў творах Янкі Сіпакова стылістычна матываванае выкарыстанне характэрна для груп кароткіх, часта няпоўных, аднасастаўных сказаў. Выяўлена, што кантэкстуальныя групы простых сказаў найчасцей (у 70%) ужываюцца для сціслага, фактаграфічнага паведамлення, аднак яны могуць выступаць і як адзінкі экспрэсіўнага сінтаксісу. Так, ланцужкі нескладаных, мінімальна развітых сінтаксічных канструкцый ужываюцца як сродак актуалізацыі настраёвай танальнасці кантэксту: *Раніца. Шалёнасць колераў. Ласка сонца. Перазвоньванне ручаёў. Мяккі туман над дальняй ракою. І ранішняя шматгалосая малітва птушак. А небяспечных звяроў (розных там дыназаўраў) паблізу няма. Ну, як тут не заспяваць!* (“Па зялёную маланку”); выяўляюць канататыўны аспект выказвання, перадаюць эмацыянальнае ўражанне, узрушэнне апавядальніка: *Яны [брацкія магілы –*

*В.Р.] бачылі, як разлучалі фашысты матак з дзецьмі. На край магiлы клалі дзяцей. За імі выстройвалі матак. І на матчыных вачах уздзявалі на штыкі блакіт наіўных дзіцячых вачэй, званочкі іхняга колішняга смеху (“Ціхая Акіянія”). У асобных выпадках ампліфікацыяй простых сказаў аўтар карыстаецца, каб актывізаваць думку чытача і каб дакладна перадаць вобразы-ўспаміны: *Раніца. Агарод. Агурэчнік. І ты ў ім, росным, – чакаеш нейкага цуду, усхвалявана заглядаючы пад шырокае, халаднаватае з начы лісцё... А яшчэ пад табой такое сiняе, глыбокае-глыбокае неба* (“Такое сiняе неба”). Ланцужок кароткіх сказаў перадае фрагментарнасць таго, што засталася ў памяці, дае апісанне рэчаіснасці пункцірам, асобнымі вехамі, называе дэталі, выхапленыя як асобныя факты рэчаіснасці, і тым самым засяроджвае ўвагу на найбольш істотным і важным.*

Раздзел **3.2 “Экспрэсіўнае функцыянаванне складаных поліпрэдыкатыўных сказаў”** прысвечаны аналізу складаных сінтаксічных канструкцый, якія будуюцца больш чым з дзвюх прэдыкатыўных адзінак і набываюць экспрэсіўнасць дзякуючы выкарыстанню аднародных прэдыкатыўных частак. Такія сінтаксічныя адзінкі дазваляюць пісьменніку аб’ядноўваць разнастайныя падзеі ў сказ-мікраапавяданне: *Старажытныя летапісы <...> расказваюць, як раззлаваліся самі на сабе камяні ў Аюдзоры ў восьмым стагоддзі; як магутны землятрус разбурыў горад Дзвін у дзевятым стагоддзі; як у дзесятым стагоддзі абараняўся ад ашалелых камянёў Звартноц <...>; як у чатырнаццатым стагоддзі ў руіны ператварыўся Татырскі манастыр <...>; як у семнаццатым стагоддзі падземны грымак разбурыў старажытны храм Гарні... (“Ахвярны двор”);* выкарыстоўваюцца пры стварэнні пейзажных замалёвак, дзе падкрэсліваюць гарманічную ўзаемасувязь усіх дэталей навакольнага асяроддзя: *Купкамі <...> чырванела <...> канюшына; якраз пасярод лужска <...> зіхцелі прыгожыя агеньчыкі <...>; у левым кутку рэдка, на адным стаялі белыя-белыя рамонкі <...>; беленькія, зграбненькія, нібы нейкае сiяво, зорачкі, рассыпаныя па ўсім лужку, дзе болей, дзе меней; жоўтыя, смелыя вочы святаянніку і ружовыя, тонкія, махрыстыя, як павыразаныя кім смолкі; а над усім лужком, крыху вытыркаючыся з травы, мройліва, як мярэжа, трымцяць слёзкі <...> (“Свята”);* перадаюць плынь свядомасці пісьменніка, аб’ядноўваючы і супастаўляючы з’явы, якія не выяўляюць лагічных сувязей, а звязваюцца паміж сабой аўтарскімі асацыяцыямі, успамінамі, адчуваннямі: *<...> затым [ўспаміны – В.Р.] беражна апусцілі ля самага падножжжа Хібін, у горадзе Кіраўску, дзе ў багатым мінералагічным музеі зусім неспадзявана асляпіў вочы ружова-чырвоны, з яркімі крапінкамі камень эўдыяліт, які тут спрадвеку называюць саамскай крывёю і пра які народ склаў нават легенды <...>; і тут жа ўспомніўся другі экспанат з другога Кольскага музея: “Государю царю и*

великому князю Фёдору Ивановичу всея Руси буют челом, плачюцца сирота твоя гасударева, Пазрецькіе волости лопарышка Фомка Кондратьев сын во всех лопарей место”, – у 1595 годзе плакаўся цару ад імя ўсіх лопароў абраны скарджальнік <...>; **пасля ўспаміны вярнулі тугі, з марскімі пырскімі вецер, калі “Камета” імчала нас да бухты Кіслая <...>** (“У сабакі на хвасце”).

Складаныя поліпрэдыкатывыя сказы з аднароднымі часткамі ў творах Янкі Сіпакова становяцца больш эфектыўнымі сродкамі ўздзеяння на чытача, калі аўтар уключае ў іх разнастайныя стылістычныя фігуры (градацыю, полісіндэтон): *За гады застою, калі заахвочвалася пагардлівае стаўленне да беларускай мовы, калі з лёгкасцю неймавернай закрываліся беларускія школы, калі беларускіх дзяцей “на жаданні бацькоў” вызвалілі ад вывучэння беларускай мовы, а беларускую літаратуру ім выкладалі на рускай мове, мы выхавалі не адно пакаленне маладых людзей, якія не ўмеюць ні пісаць, ні чытаць па-беларуску* (“Наталенне смагі”).

Аналіз мастацкіх твораў Янкі Сіпакова дазволіў вылучыць у якасці экспрэсіўных складаныя сказы з лексічнымі паўтарамі. Такія канструкцыі перадаюць эмацыянальнае (“узрушанае”) разважанне і апавяданне: *Разбурыць старажытны храм – калі ласка, атруціць зямлю – калі ласка, асушыць балоты і забіць рэкі – калі ласка, вырачыся сваёй роднай мовы – мы першыя, мы з радасцю, калі ласка...* (“Узятак з маўчання”); пашыраюць выяўленчыя магчымасці складаных сказаў, паколькі паўторы актуалізуюць істотныя, цэнтральныя для мастацкага вобраза дэталі: *У гасцініцы – спёка, на вуліцы – спёка, у аўтобусе – таксама спёка, нават задуха* (“Аазісы”); ужываюцца з рытміка-інтанацыйнай функцыяй (паўтор слоў і словазлучэнняў арганізуе структуру складанага сказа, уплывае на яго рытміку, набліжае праяўны тэкст да паэтычнага): *Але ж сярэднявечча – гэта яшчэ унікальная, разняволеная любоўная лірыка. Гэта менестрэлі, гэта ваганты, гэта галіарды, паэзія бесклапотных шкаляроў. Гэта фрывольныя французскія фарсы. Гэта, урэшце, сакавіты “Дэкамерон”* (“Як птушкі ў лёце”).

ЗАКЛЮЧЭННЕ

Асноўныя навуковыя вынікі дысертацыі

1. Праведзены комплексны аналіз сродкаў экспрэсіўнага сінтаксісу праяўных твораў Янкі Сіпакова дае падставы канстатаваць: спецыфіка сінтаксічнай арганізацыі мовы мастацкіх і мастацка-публіцыстычных твораў гэтага аўтара абумоўлена выразнай суб’ектывізацыяй апавядальнай плыні. Стылістычную дамінанту прозы пісьменніка вызначае лірычны пачатак. Многія яго творы адносяцца да т. зв. *лірычнай прозы*: у адных з іх відавочная тоеснасць

ці блізкае падабенства лёсу галоўнага героя да лёсу аўтара, другія – уяўляюць сабой асабісты роздум, меркаванні пісьменніка пра лёс, гісторыю і мову народа, яго духоўныя і маральныя традыцыі, пра пісьменніцкую працу. Суб'ектыўнасць аўтарскай пазіцыі, павышаная эмацыянальнасць, схільнасць да максімальнага псіхалагічнага самараскрыцця і да выяўлення эмацыянальнага стану персанажаў абумоўліваюць выкарыстанне такіх сінтаксічных канструкцый, якія даюць магчымасць паказаць індывідуальна-аўтарскую ацэнку, выдзеліць у адпаведнасці з ідэйна-мастацкімі задачамі тую ці іншую частку тэксту, падаць дадатковыя звесткі і тлумачэнні, перадаць асабістыя эмацыянальныя адносіны, складанасць разважанняў і перажыванняў герояў. У сувязі з гэтым канструкцыі экспрэсіўнага сінтаксісу выступаюць як характэрныя элементы ідыястылю пісьменніка на сінтаксічным узроўні. У арсенале інгерэнтных экспрэсіўных сродкаў Янкі Сіпакова найбольш пашыраны *фігуры павелічэння аб'ёму выказвання і фігуры размяшчэння і перастаноўкі*. Характар адгерэнтных сродкаў сінтаксічнай экспрэсіўнасці ў аўтарскім праявічым кантэксце набываюць *кантэкстуальныя групы простых сказаў і складаныя поліпрэдыкатыўныя сказы* [1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10].

2. Тыповымі экспрэсіўнымі сродкамі ў прозе Янкі Сіпакова выступаюць сінтаксічныя фігуры размяшчэння і перастаноўкі (парантэза, парцэляцыя, сегментацыя, абзацавае чляненне). У аўтарскім кантэксце ўсе яны вызначаюцца поліфункцыянальнасцю. Так, парцэляцыя разнастайных кампанентаў выказвання вылучае важныя для мастацка-вобразнага апісання прыметы прадметаў, абставіны і накіраванасць дзеянняў; ужываецца для імітацыі маўленчай манеры персанажа з мэтай больш поўнай характарыстыкі яго душэўнага стану, а таксама перадае спецыфіку маўленчай манеры аўтара; выступае сродкам узмацнення эмацыянальнага элемента ў семантыцы выказвання, падкрэсліваючы эмацыянальна-суб'ектыўныя пачуцці пісьменніка, яго асабістыя адносіны да сказанага.

Як своеасаблівы спосаб аўтарскага каменціравання тэксту і як паказальнік шматпланавасці мастацкага маўлення ў прозе пісьменніка выступае парантэза. Парантэтычныя канструкцыі (сінтаксічна гэта ўстаўныя словы, словазлучэнні, сказы і групы сказаў) дазваляюць пісьменніку на фоне агульнага выказвання вылучыць тое, што выклікае эмацыянальнае ўзрушэнне; удакладніць сказанае; выдзеліць і актуалізаваць найбольш важныя кампаненты выказвання; перадаць “чужое” маўленне. Парантэза дае аўтару магчымасць у межах аднаго сказа выступіць адначасова і як суб'ект маўлення, і як назіральнік-аналітык, падзяліцца з чытачом сваёй рэакцыяй на змест выказанага. Парантэтычныя канструкцыі выяўляюць схільнасць пісьменніка да парушэння лінейнага характару выказвання з мэтай больш поўнай і дакладнай перадачы мастацкага зместу.

Эмацыянальна-экспрэсіўная насычанасць прозы, арыентаваная на непасрэднае ўспрыманне чытача, выяўляецца ў суб'ектыўна-аўтарскім абзацавым члянэнні тэксту. Падзел звышфразавога адзінства на невялікія сказы-абзацы выражае эмацыянальны змест паведамлення; дапамагае стварыць ілюзію глыбокага роздуму пісьменніка ці яго персанажаў, надаць аўтарскаму маўленню філасофскае гучанне; дазваляе перадаваць апісаных падзеі больш дынамічна ці, наадварот, запаволена; павышае выразнасць маўлення, засяроджваючы ўвагу адрасата на самых істотных элементах паведамлення.

У сістэме фігур экспрэсіўнага сінтаксісу ў прозе Янкі Сіпакова адметнае месца займае сегментацыя. Праз выкарыстанне такіх сегментаваных канструкцый, як назоўны тэмы і інфінітыў тэмы, пісьменнік фіксуе ўвагу рэцыпіента на камунікатыўна значных элементах маўлення, актывізуе асацыяцыі чытача, выяўляе ўласную пазіцыю і ўздзейнічае на эмацыянальную сферу адрасата [2, 3, 4, 5, 7, 9, 10, 11].

3. Адметнымі экспрэсіўнымі сродкамі прозы Янкі Сіпакова выступаюць фігуры павелічэння аб'ёму выказвання, такія як сінтаксічны паралелізм і перыяд.

Разнастайныя тыпы паралельных канструкцый (паралельныя часткі сказа, сказы, групы сказаў) у моўнай тканіне твораў пісьменніка вырашаюць шэраг стылістычных задач: выражаюць эмацыянальны змест паведамлення; выступаюць як прыём інтымізацыі аўтарскага маўлення; ужываюцца для інтэнсіфікацыі пытання, для пераканання і доказу; падкрэсліваюць працягласць дзеяння; надаюць выразнасць падабенству ці супрацьлегласці апісаных з'яў; выконваюць вобразна-выяўленчую функцыю, аб'ядноўваючы разнастайныя факты ў цэласную мастацкую характарыстыку прадметаў апісання.

Перыяд у творах пісьменніка найчасцей мае форму складаназалежнага сказа, у якім галоўнай частцы падпарадкоўваецца некалькі даданных аднаго віду. Як складаная форма звязнай мовы гэтая канструкцыя дае магчымасць развіваць складаны паводле зместу думкі, паказваць мноства з'яў, падзей, учынкаў у іх узаемасувязі. Перыядам Янкі Сіпакова найбольш уласцівы апавядальны характар. Яны даюць магчымасць у эканомнай форме перадаваць максімальную інфармацыю і тым самым вырашаюць разнастайныя мастацкія задачы: запавольваюць ці дынамізуюць паведамленне, характарызуюць пэўны прамежак часу з пазіцыі яго насычанасці падзеямі. У аўтарскім кантэксце вылучаюцца перыяды-экспазіцыі і перыяды-лірычныя адступленні. *Перыяды-экспазіцыі*, паказваючы на час, месца і разнастайныя ўмовы развіцця сюжэту, ствараюць фон, на якім адбываецца завязка асноўнага дзеяння і больш рэльефна акрэсліваецца асноўная сюжэтная лінія. *Перыяды-лірычныя адступленні* дакладна перадаюць разважанні, роздум аўтара, выражаюць эмацыянальны змест паведамлення. Своеасабліваюць стылістычную нагрузку яны набываюць ў канцы твора, бо вылучаюць на першы план галоўную думку аўтара [1, 8].

4. Для мовы праяічных твораў пісьменніка характэрна экспрэсіўнае функцыянаванне простых сказаў. Простыя сінтаксічныя канструкцыі, якія ўтвараюць семантычна звязаныя групы, выступаюць як сродкі лаканізацыі маўлення і як адгерэнтныя сродкі сінтаксічнай экспрэсіўнасці. Яны дазваляюць пазбегнуць падрабязных апісанняў, калі неабходна абмаляваць сітуацыю асобнымі штрыхамі, вылучыць на першы план найбольш важныя для паведамлення дэталі, стварыць абрыс апісанай рэчаіснасці і тым самым выявіць дакладнасць, фактаграфічнасць паведамлення (асабліва ў мастацкай публіцыстыцы), актуалізуюць настраёвую танальнасць твора, перадаюць эмацыянальную ўзрушанасць аўтара-апавядальніка, выступаюць як сродак актывізацыі думкі чытача [6].

5. У якасці адгерэнтных сродкаў выражэння экспрэсіі ў прозе Янкі Сіпакова выступаюць складаныя поліпрэдыкатыўныя сказы з аднароднымі прэдыкатыўнымі часткамі. У аўтарскім кантэксце яны найчасцей выконваюць вобразна-выяўленчую функцыю: дазваляюць аб'ядноўваць шэраг разнастайных дзеянняў у адзін сказ-мікраапавяданне, тым самым падкрэсліваюць часовае адзінства і дынаміку падзей ці, наадварот, пазбаўляюць паведамленне дынамізму, надаюць яму статычны характар; выяўляюць гарманічную ўзаемасувязь ўсіх дэталей навакольнага асяроддзя ў пейзажных замалёўках; пры падрабязным апісанні прадметаў, з'яў ужываюцца, каб паказаць аднолькавую значнасць усіх уласцівасцей апісаных аб'ектаў; даюць магчымасць аб'ядноўваць, пералічваць і супастаўляць з'явы, якія не выяўляюць лагічных сувязей, а звязаны паміж сабой толькі асацыяцыямі і ўспамінамі пісьменніка. Экспрэсіўна-выяўленчы патэнцыял поліпрэдыкатыўных сказаў узрастае пры выкарыстанні градацыі, полісіндэтона і лексічных паўтораў. Градацыя паказвае працэс нарастання ўражання, пачуцця, перажывання. Шматразовы паўтор злучнікаў і злучальных слоў надае выказванню рытмічнасць, узмацняе сэнсавое і эмацыянальнае напружанне, засяроджвае ўвагу чытача на змесце кожнай аднароднай часткі. Лексічны паўтор у кантэксце складанага сказа ўжываецца для перадачы эмацыянальнага разважання і апавядання, для актуалізацыі істотных дэталей і рытмізацыі выказвання, а таксама для сувязі развітых прэдыкатыўных частак [8].

Сінтаксічная арганізацыя праяічных твораў Янкі Сіпакова раскрывае неардынарнасць і арыгінальнасць ідыястылю аўтара. Пісьменнік творча падыходзіць да выкарыстання класічных сродкаў і прыёмаў экспрэсіўнага сінтаксісу, узбагачаючы іх структурна і функцыянальна. Моўныя пошукі Сіпакова-праяіка ўносяць значны ўклад у развіццё сістэмы экспрэсіўных сінтаксічных канструкцый, а таксама раскрываюць патэнцыяльную магчымасць мастацкага тэксту ўзбагачаць склад экспрэсіўных сродкаў літаратурнай мовы.

Рэкамендацыі па практычным выкарыстанні вынікаў

Асноўныя палажэнні і вывады дысертацыйнага даследавання ўносяць уклад у вывучэнне заканамернасцей функцыянавання экспрэсіўных сінтаксічных канструкцый у мастацкім празаічным кантэксце і могуць быць выкарыстаны пры падрыхтоўцы навуковых прац па лінгвастылістыцы і функцыянальным сінтаксісе.

Матэрыялы дысертацыі атрымаюць прымяненне пры выкладанні ў ВНУ вучэбных дысцыплін “Сучасная беларуская літаратурная мова”, “Стылістыка беларускай мовы”, “Лінгвістычны аналіз тэксту”, пры падрыхтоўцы спецкурсаў і правядзенні спецсемінараў, прысвечаных праблемам экспрэсіўнага сінтаксісу і аналізу мовы мастацкіх твораў, пры напісанні курсавых, дыпломных прац і магістэрскіх дысертацый.

Матэрыялы даследавання могуць выкарыстоўвацца ў лексікаграфічнай практыцы пры складанні слоўнікаў стылістычных фігур і прыёмаў, а таксама пры стварэнні падручнікаў і вучэбных дапаможнікаў для ўстаноў адукацыі Рэспублікі Беларусь.

Асноўныя палажэнні і вывады дысертацыі адлюстраваны ў наступных публікацыях:

Артыкулы ў рэцэнзуемых перыядычных выданнях

1. Русак, В.У. Структура і стылістычнае выкарыстанне сінтаксічна паралельных канструкцый у творах Я. Сіпакова / В.У. Русак // Беларуская лінгвістыка / рэдкал.: А.А. Лукашанец, В.М. Нікалаева (адк. рэд.) [і інш.]. – Мінск, 2006. – Вып. 58. – С. 127–134.

2. Русак, В.У. Устаўныя канструкцыі ў мастацкім тэксце Янкі Сіпакова / В.У. Русак // Беларуская лінгвістыка / рэдкал.: А.А. Лукашанец, В.М. Нікалаева (адк. рэд.) [і інш.]. – Мінск, 2007. – Вып. 59. – С. 106–115.

3. Русак, В.У. Сказ-абзац у сістэме сродкаў экспрэсіўнага сінтаксісу Янкі Сіпакова / В.У. Русак // Весн. Беларус. дзярж. ун-та. Сер. 4, Філалогія. Журналістыка. Педагогіка. – 2007. – № 3. – С. 24–29.

4. Русак, В.У. Парцэляцыя як поліфункцыянальны спосаб стылістычнага сінтаксісу ў творах Янкі Сіпакова / В.У. Русак // Вес. Нац. акад. навук Беларусі. Сер. гуманітар. навук. – 2008. – № 1. – С. 117–122.

Артыкул у зборніку навуковых прац

5. Качан, В.У. Пра адзін сродак сінтаксічнай арганізацыі мовы мастацкага твора / В.У. Качан // Навуковы дэбют : зб. навук. арт. / Беларус. дзярж. пед. ун-т; рэдкал.: І.І. Цыркун [і інш.]. – Мінск, 2004. – С. 142–144.

Матэрыялы канферэнцый

6. Русак, В.У. Семантыка-стылістычная функцыя простага сказа ў творах Янкі Сіпакова / В.У. Русак // Надзённыя пытанні лінгвістыкі: да 75-годдзя прафесара П.У. Сцяцко : матэрыялы Міжнар. навук. канф., Гродна, 11 сак. 2005 г. / Гродзен. дзярж. ун-т ; рэдкал.: А.І. Багдзевіч (адк. рэд.) [і інш.]. – Гродна, 2005. – С. 342–344.

7. Русак, В.У. Сэнсава-стылістычныя функцыі ўстаўных канструкцый у мастацкім творы / В.У. Русак // VII Навуковыя чытанні, прысвечаныя Сцяпану Некрашэвіч : зб. навук. арт. міжнар. канф., Гомель, 27 мая 2005 г. / Гомел. дзярж. ун-т ; рэдкал.: А.А. Станкевіч (гал. рэд.) [і інш.]. – Гомель, 2005. – С. 173–176.

8. Русак, В.У. Канструкцыі з сінтаксічным паўторам у мове мастацкага твора: структура і стылістычнае выкарыстанне / В.У. Русак // Пісьменнік – Мова – Стыль : матэрыялы III Міжнар. навук. канф., Мінск, 29–30 верасня 2005 г. / Беларус. дзярж. ун-т ; адказ. рэд. М.Р. Прыгодзіч [і інш.]. – Мінск, 2006. – С. 49–52;

9. Русак, В.У. Новае ў выкарыстанні ўстаўных канструкцый у мове мастацкай літаратуры (на матэрыяле мовы твораў Я. Сіпакова) / В.У. Русак // Сучасны стан і дынаміка норм беларускай літаратурнай мовы : матэрыялы Міжнар. навук. канф., Мінск, 24–25 кастр. 2006 г. / навук. рэд. А.А. Лукашанец. – Мінск, 2006. – С. 168–171.

10. Русак, В. Сказ-абзац як сродак экспрэсіўна-выяўленчага сінтаксісу ў творах Я. Сіпакова / В. Русак // Мова – Літаратура – Культура : матэрыялы V Міжнар. навук. канф. (да 80-годдзя прафесара Л. М. Шакуна), Мінск, 16–17 лістап. 2006 г. / Беларус. дзярж. ун-т. – Мінск, 2007. – С. 451–453.

11. Русак, В.У. Дынаміка сінтаксічнага ладу сучаснай беларускай літаратурнай мовы / В.У. Русак // Граматычны лад беларускай мовы. Шляхі гістарычнага развіцця і сучасныя тэндэнцыі : матэрыялы Міжнар. навук. канф., Мінск, 29–30 кастр. 2007 г. / навук. рэд. А.А. Лукашанец. – Мінск, 2007. – С. 205–209.

РЭЗІЮМЕ

Русак Вольга Уладзіміраўна

Экспрэсіўны сінтаксіс

празаічных твораў Янкі Сіпакова

Ключавыя словы: экспрэсіўны сінтаксіс, мастацкі тэкст, ідыястыль, інгерэнтная і адгерэнтная экспрэсія, фігуры размяшчэння і перастаноўкі, фігуры павелічэння аб'ёму выказвання, парцэляцыя, парантэза, ампліфікацыя абзацаў, сегментацыя, сінтаксічны паралелізм, перыяд, суб'ектыўная мадальнасць.

Мэта даследавання – раскрыць асаблівасці структурнай арганізацыі і семантыка-стылістычнай функцыі сродкаў экспрэсіўнага сінтаксісу, тыповых для празаічнага кантэксту Янкі Сіпакова. **Аб'ект даследавання** – мова празаічных твораў Янкі Сіпакова. **Прадмет даследавання** – сінтаксічныя сродкі выражэння экспрэсіі.

Асноўнымі метадамі даследавання з'яўляюцца семантыка-стылістычны і аналітычна-апісальны. У асобных выпадках выкарыстаны элементы супастаўляльна-стылістычнага метаду, стылістычны эксперымент і колькасныя падлікі фактычнага матэрыялу.

Навуковая навізна і значнасць атрыманых вынікаў заключаецца ў тым, што ўпершыню ў беларускім мовазнаўстве праведзены комплексны аналіз індывідуальна-аўтарскай сістэмы сродкаў экспрэсіўнага сінтаксісу. Аб'ектам манаграфічнага даследавання ўпершыню стала мова празаічных твораў Янкі Сіпакова. На аснове сабранага фактычнага матэрыялу вылучаны рэлевантныя прыметы аўтарскага стылю на сінтаксічным узроўні. Прааналізаваны структурныя адметнасці і тыповыя стылістычныя функцыі такіх экспрэсіўных элементаў, як стылістычныя фігуры размяшчэння і перастаноўкі (парантэза, парцэляцыя, абзацавае члянненне, сегментацыя) і фігуры павелічэння аб'ёму выказвання (сінтаксічны паралелізм, перыяд), вызначана экспрэсіўная поліфункцыянальнасць кантэкстуальна аб'яднаных простых сінтаксем і складаных поліпрэдыкатывых сказаў з аднароднымі часткамі.

Практычная значнасць атрыманых вынікаў. Вынікі даследавання ўносяць уклад у вывучэнне заканамернасцей функцыянавання экспрэсіўных сінтаксічных канструкцый у мастацкім кантэксце і могуць быць выкарыстаны пры падрыхтоўцы навуковых прац па лінгвастыстыцы і функцыянальным сінтаксісе. Матэрыялы дысертацыі атрымаюць прымяненне пры выкладанні лінгвістычных дысцыплін у вышэйшых навучальных установах, пры стварэнні падручнікаў і вучэбных дапаможнікаў для ўстаноў адукацыі Рэспублікі Беларусь, а таксама ў лексікаграфічнай практыцы пры складанні слоўнікаў стылістычных фігур і прыёмаў.

РЕЗЮМЕ

Русак Ольга Владимировна

Экспрессивный синтаксис

прозаических произведений Янки Сипакова

Ключевые слова: экспрессивный синтаксис, художественный текст, идиостиль, ингерентная и адгерентная экспрессия, фигуры размещения и перестановки, фигуры увеличения объёма высказывания, парцелляция, парантеза, амплификация абзацев, сегментация, синтаксический параллелизм, период, субъективная модальность.

Цель исследования – раскрыть особенность структурной организации и семантико-стилистической функции средств экспрессивного синтаксиса, типичных для прозаического контекста Янки Сипакова. **Объект исследования** – язык прозаических произведений Янки Сипакова. **Предмет исследования** – синтаксические средства выражения экспрессии.

Основными методами исследования являются семантико-стилистический и аналитическо-описательный. В отдельных случаях использованы элементы сопоставительно-стилистического метода, стилистический эксперимент и количественные подсчеты фактического материала.

Научная новизна и значимость полученных результатов заключается в том, что впервые в белорусском языкознании проведён комплексный анализ индивидуально-авторской системы средств экспрессивного синтаксиса. Объектом монографического исследования впервые стал язык прозы Янки Сипакова. На основе собранного фактического материала выделены релевантные черты авторского стиля на синтаксическом уровне. Проанализированы структурные особенности и стилистические функции таких экспрессивных элементов, как фигуры размещения и перестановки (парцелляция, парантеза, абзацное членение, сегментация) и фигуры увеличения объёма высказывания (синтаксический параллелизм, период), определена экспрессивная полифункциональность контекстуально объединённых простых синтаксем и сложных полипредикативных предложений с однородными частями.

Практическая значимость полученных результатов. Результаты исследования вносят вклад в изучение закономерностей функционирования экспрессивных синтаксических конструкций в художественном контексте и могут быть использованы при подготовке научных работ по лингвостилистике и функциональному синтаксису. Материалы диссертации могут применяться в процессе преподавания лингвистических дисциплин в высших учебных заведениях, при создании учебников и учебных пособий для учреждений образования Республики Беларусь, а также в лексикографии при составлении словарей стилистических фигур и приёмов.

SUMMARY

Volha Rusak

Expressive syntax of prose works by Yanka Sipakou

Key words: expressive syntax, artistic text, idiostyle, inherent expressivity, adherent expressivity, figures of placing and transposition, figures of utterance size increase, parcelling, parenthesis, paragraphs amplification, segmentation, syntactic parallelism, period, subjective modality.

The purpose of the research is to expose particulars of structural organization and semantico-stylistic function of constructions of expressive syntax, which are typical for prose works by Yanka Sipakou. **The object of the research** is the language of Yanka Sipakou's prose. **The subject of the research** is means of expressive syntax.

Main methods of investigation are semantic-stylistic and analytic-descriptive. Elements of contrastive-stylistic method, stylistic experiment and quantitative calculations of the linguistic facts are also used in the scientific research.

Scientific novelty and value of the results received is as follows. For the first time in Belarusian linguistics complex analysis of individual author system of expressive syntax means has been done. The object of monographic research has become the language of Yanka Sipakou's prose. On the basis of the facts gathered relevant features of author style on syntactical level have been defined. Structural peculiarities and stylistic functions of such style-forming elements as figures of placing and transposition (parcelling, parenthesis, paragraphs amplification, segmentation) and figures of utterance size increase (syntactic parallelism, period) have been analyzed. Besides that stylistic motivation of usage of contextually united simple syntactic words forms and complex polypredicative sentences with homogeneous parts has been determined.

Practical value of the results received. The results of the research contribute to the study of expressive syntactic constructions functioning regularities in fiction prose context and can be applied in works on linguistic stylistics and functional syntax. The materials of the research can be used in the linguistic courses at the institutes of higher education, in the course of compiling textbooks and methodical manuals, might be used in lexicography when compiling dictionaries of stylistic figures and methods.